

Список літератури

- Бадья Л. М. Комплексные гомеопатические препараты / Л. М. Бадья. Издатель ООО "ДСГ Лтд"; соиздатель ЗАО "Национальный Гомеопатический Союз". К., 2002. 40 с.
- Віртуальний скринінг як методологія наукомістких технологій пошуку нових лікарських засобів / Лесик Р. Б., Громовик Б. П., Атаманюк Д. В. [та ін.] // Фармац. журнал. 2004. № 6. С. 66-75.
- Гарник Т. П. Современное развитие гомеопатии как метода комплементарной и альтернативной медицины / Гарник Т. П., Козыменко Т. Н., Киркилевская Л. Н. // Фітотерапія. Науково-практичний часопис. Київ, 2008. № 2. С. 3-7.
- Громовик Б.П. Менеджмент і маркетинг у фармації: підручник [для вищ. навч. закл.] / Б.П. Громовик, Г.Д. Гасюк, О.Р. Левицька; за ред. Б.П.Громовика. - К.: Медицина, 2008.- 752 с.
- Жадько С.В. Науково-практичне обґрунтування асортиментної політики виробничих фармацевтичних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук: спец. 15.00.01 "Технологія ліків та організація фармацевтичної справи" / С.В. Жадько. Х., 2009. 22 с.
- Мнушко, З.Н. Гомеопатические лекарственные средства глазами потребителей / З.Н. Мнушко, И.А. Грекова // Провизор. 2000. №4. С. 16-19.
- Мониторинг отношения потребителей к применению препаратов растительного происхождения / Б. П. Громовик, Е. В. Юрченко, С. С. Павлычко, В. П. Попович // Провизор. 2000. № 14. С. 14-16.
- Мошчич О. П. Гомеопатія - ефективна система терапії, профілактики і адаптації / Мошчич О. П. // Нетрадиційні методи лікування (натуропатія) з позицій доказової медицини: матеріали Наукового симпозиуму з міжнародною участю (м. Київ, 16 березня 2013 року). Київ, 2013. С. 52-54.
- Пестун І. В. Оптимізація управління асортиментом лікарських засобів у фармацевтичних організаціях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук: спец. 15.00.01 "Технологія ліків та організація фармацевтичної справи" / І. В. Пестун. Х., 2002. 19 с.
- Роголя О.Ю. Оптимізація товарної політики вітчизняних фармацевтичних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук: спец. 15.00.01 "Технологія ліків та організація фармацевтичної справи" / С.В. Жадько. К., 2002. 20 с.
- Сергеева О.Ю. Исследование украинского фармацевтического рынка гомеопатических лекарственных средств / О.Ю. Сергеева, С.В. Хименко // Український гомеопатичний щорічник / за ред. О. П. Іваніва. - Одеса: Астропринт, 2001. - Т. 4. - С. 186 - 189.
- Шевченко О.Л. Маркетингова товарна політика підприємства (на прикладі фармацевтичної галузі України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / О.Л. Шевченко. К., 2003. 17 с.

Гуцол Л.П., Клімов О.І., Богук Я.В.

ПРИНЦИПИ ФОРМИРОВАНИЯ АССОРТИМЕНТА ГОМЕОПАТИЧЕСКИХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ СРЕДСТВ АПТЕКИ

Резюме. *Рассматриваются принципы формирования и характеристики ассортимента гомеопатических лекарственных средств специализированной аптеки по показателям ширины и полноты. Приведены расчеты исследуемых показателей для аптеки № 12 КП "Фармация" г. Киева, являющиеся основой формирования оптимального ассортимента гомеопатических лекарственных средств, наличие которого позволяет обеспечивать потребительский спрос и стабильность экономических показателей аптеки.*

Ключевые слова: *гомеопатические лекарственные средства, аптека, ассортимент, ширина, полнота.*

Hutsol L.P., Klimov O.I., Boguk Ya.V.

THE PRINCIPLES OF THE HOMEOPATHIC MEDICINES ASSORTMENT FORMING OF THE PHARMACY

Summary. *The principles and such characteristics of the assortment of homeopathic medicines of the specialized pharmacy as width and completeness are considered. These indexes have been calculated for Pharmacy 12 of Public Utility Company "Pharmacy" (Kyiv). The explored indexes create the basis of the forming of the optimal assortment of homeopathic medicines that allows to provide the consumer demand and the pharmacy economic indexes stability.*

Key words: *homeopathic medicines, pharmacy, assortment, width, completeness.*

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013 р.

*Гуцол Лариса Петрівна - к.мед.н., доцент, докторант кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони;
Клімов Олег Іванович - генеральний директор КП "Фармація" м. Київ;
Богук Яна Василівна - завідувач аптеки №12 КП "Фармація" м. Київ.*

© Мельник В. М.

УДК: 502.1:572

Мельник В.М.

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова (вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, Україна)

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНА КОНЦЕПЦІЯ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ ТА ФІЗИЧНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Резюме. *Стаття формулює теоретичні засади та перспективи природно-географічної концепції у соціокультурній і фізичній антропології, визначає критерії дослідження співвідношення між психікою, будовою людини та природно-географічним положенням ландшафту в етнологічному контексті.*

Ключові слова: природно-географічна концепція, соціокультурна антропологія, фізична антропологія, етногенез, теорія пасіонарності, геоландшафт, антрополандшафт, етноландшафт, біогеохімічна енергія, біосфера, ноосфера.

Вступ

Соціально-культурна антропологія - це фундаментальна наука про людину як структурну одиницю соціальних, етнічних, історичних, політичних, економічних організмів. Вона вивчає суспільство як етнічну або станово-класову систему через дослідження психології, світогляду, історичної пам'яті людини. Сучасні західні трактування "соціальної" та "культурної" антропологій мають занадто однобокий характер, дотримуючись виключно соціологічних теорій. Соціокультурна антропологія, як поєднання цих двох наукових шкіл, повинна синтезувати соціологічне, культурологічне, етнологічне, історичне, політологічне бачення людини в єдину науку про "тварину суспільну". Методологія цієї єдиної науки заснована на ідеалістично-томістичній, класично-кантівській і матеріалістично-еволюціоністській філософських концепціях. Кожен вчений, відповідно до свого світогляду, сам має обрати методологічну та філософську основу своїх антропологічних студій. Найбільш придатними з точки зору гармонічної формули "культурна людина-природа" видаються філософські течії томізму (зокрема, цікавою для антропології є польська теологічна школа другої половини ХХ ст.) і психоантропологічного кантіанства. В цілому ж методологія соціокультурної антропології повинна містити наступні підходи до аналізу інформації: соціобіологічний, еволюціоністський, соціологічно-позитивістський, соціологічно-матеріалістичний, теїстично-матеріалістичний, теологічно-ідеологічний, структурно-функціональний, інтегративний і так званий "етіс-підхід", який використовується у етнічній психології, передбачаючи психологічне заглиблення дослідника в той культурний ареал, який він вивчає. Зазначені напрямки пройшли довгий період теоретичного формування, починаючи від натурфілософії, ранньої соціології і закінчуючи культурною антропологією та соціальною антропологією, поділ яких в сучасних умовах є досить некоректним, враховуючи поширення методології синтезу гуманітарних наук [Мельник, 2013].

Актуальність проблеми. З точки зору соціологічної інтерпретації - соціокультурна антропологія лише наука чи науковий підхід. Використання фізико-географічного (Ш. Монтеск'є), еволюційного (С. І. Коржинський), етнопсихологічного (В. Вундт), біосферного (В. Вернадський, Л. Гумільов), пасіонарно-етногенетичного (Л. Гумільов) принципів дозволяє характеризувати її також як стан соціоетнічної структури. Стан соціоетнічної структури визначається типом етнічної особи, форматом політичного, економічного, релігійного мислення етнофора. Вивчення цього стану в контексті соціокультурного підходу людиноцентричності дозволить прогнозувати подальший розвиток етноісторичних процесів. Питання полягає у різновидах детермінацій історичних і новітніх соціоетнічних структур. Їх можна класифікувати таким чином: суспільно-політична, суспільно-еконо-

мічна (марксистська), соціологічна (О. Конт, Г. Спенсер), природно-географічна. На нашу думку, висловлену у монографії "Нариси з теорії соціокультурної антропології" (2013) найбільш придатною для етнополітичного, етногенетичного та антропогенетичного аналізу є природно-географічна концепція. Її суть полягає у виведенні колективної психіки від антропогенетики, що регулюється законами біосфери: клімату, природи, географічного розташування. Слід розуміти, що антропометрія і психіка етносу - явища взаємопов'язані. Вони належать до єдиного природного рівня - біосферного і, отже, визначаються єдиними закономірностями. Застосування цієї аксіоми можливе як в расологічному (популяційному), так і в етнічному (видовому) контекстах [Мельник, 2011; Мельник, 2013].

Основна частина. Природно-географічна детермінація соціокультурної антропології будуватиметься на наступних принципах:

1) Менталітет і етнонаціональна свідомість - головна передумова існування етнічної культури та її усього етносу. Це ж у своїх дослідженнях ("Етнос та етнографія", "Сучасні проблеми етнографії") підкреслював і Ю. В. Бромлей. Л. Гумільов у своїй фундаментальній праці "Етногенез і біосфера Землі" писав, що культура та менталітет формуються протягом етноісторії та етногенезу, котрі у свою чергу є природними процесами. Він же визначає етнічну культуру та зріст або зменшення національної свідомості, як закономірні явища біосфери. За теорією пасіонарності, поява національної свідомості та етногенетичні перетворення етнічних організмів, є "імпульсами біосфери". Можливості практичного втілення цієї теорії були показані Гумільовим у монографії "Давня Русь і Великий степ" (1989 р.). В останній дається досить детальна оцінка етнічних процесів у Євразії протягом середньовіччя і аналізують психологічні трансформації культури, менталітету, свідомості в окремих народів (Бромлей, 1981), [Гумилев, 2012].

2) Залежність етносу та етнічної психології від біосфери, клімату, історико-географічного фактора, не просто теорія - це випробувана часом реальність [Вернадський, 2009; Гумилев, 2012]. Розглядаючи політичну та етнічну історію українців, бачимо, що психологія та менталітет були закладені насамперед кліматом, географічним розташуванням і впливом біосфери. Клімат і біосфера виробили фізично-антропологічні показники українського етносу та зумовили хліборобсько-землеробський стиль життя. Економічний достаток вилився у різноманітні економічно-антропологічні аспекти, соціальним виявом яких став індивідуалізм та замкненість виробника, що абсолютно відкрито виявилось у історичному процесі, правовій антропології та сучасній політичній антропології українця. Села жили окремим автономним життям - їхній психологічний

розвиток не відбувався у сукупності різних регіонів, як це було можливо у Англії або Польщі. Культура, менталітет, етнографічні аспекти та історична антропологія розвивалися по певному чіткому алгоритму. Цей алгоритм, як імпульс біосфери, дозволяв жевріти залишкам неполітичної етнічної ідентичності протягом XIX-XX ст. і дозволив відновити державу. Однак, політичні невдачі 1659 р., 1709 р., 1917-1922 рр., слід пояснити насамперед психологічною рисою, закладеною соціально-економічними причинами (автономним життям кожного села, регіону, оформленим економічним добробутом). Ця риса - індивідуалізм. Слобідські та подільські або таврійські і поліські селяни практично не мали досвіду спілкування між собою. Соціально-економічний індивідуалізм, відсутність потреби у постійному міжрегіональному торговельному сполученні оформили відсутність самоорганізації у політичних процесах. Політична антропологія українського суспільства через антропологію економічну, стала заручником етнічної психології. Неорганізованість та індивідуалізм стали етнопсихологічними рисами і, як наслідок, предметом психологічної антропології українців. Натомість, Швеція, Данія, Естонія, Німеччина, протягом історичного процесу не мали такого рівня перевиробництва. До того ж, їхній клімат суттєво прохолодніший від українського або балканського, родючість земель значно нижча. Саме цей чинник і сприяв необхідності спочатку торговельно-економічної, а згодом і політичної інтеграції [Мельник, 2013]. Отже, теорія про відмінність етносів за територіальною ознакою цілком слушна. Тільки застосовувати її потрібно не в расологічному, а в психологічному аспекті [Данилюк, 2010; Мельник, 2013].

3) Географічні умови в етноісторії є першоосновою торговельних і соціальних відносин. Соціоекономічний чинник трансформується через економічні категорії "праця" та "господар" в менталітет, один із компонентів особистості [Мельник, 2012; Мельник 2013]. Досвід ранніх соціально-общинних відносин здобув своє відображення у повсякденному житті, релігійності, тобто, в історичній антропології та фольклорно-міфологічному світогляді етносу [Лебон, 2010; Нельга, 1997; Шульга, 1982]. Племя проходить трансформацію на основі родоплеменного устрою та менталітету певного антрополандшафту в етнос. Етнос, як природно-географічна структура, сформована на соціоекономічному та географічно-ментальному факторах, внаслідок біосферного поштовху (формула "географія-природа-ландшафт"), вступає в першу фазу етногенезу - підйом. Підйом виявляється в утворенні мовно-географічного середовища, котре відзначається соціологічним ареальним характером і єдністю психічного розвитку. Мова із засобу комунікації перетворюється у вияв географічної та психологічної єдності нового етносу. Вона формується протягом тривалого періоду від кількох століть до кількох тисячоліть і відображає зміни психіки певного етносередовища - етносфери. Мову формує економічна гео-

графія, фізична географія та агроландшафт. Вони змушують різні родові, общинні, племенні союзи об'єднатись у контексті спільних економічних і природних цінностей. Мораль та цінності відображають передумову спільності психологічних трансформацій. Останні призводять до необхідності економічного порозуміння та витворення соціального поділу як єдиної форми захисту моралі та цінностей. Початки соціального життя призводять вже існуючі подібні діалекти, породжені однаковими географічно-економічними умовами, до багатоетапної реорганізації в єдину лінгвоодиницю - мову. Лінгвістична спільність є наслідком психологічної спільності. Психіка - явище природне і незмінне. Географія формує економіку, економіка створює агроландшафт, який перетворюється в антрополандшафт, племя і етнос. Захищаючи мораль та цінності свого агроландшафту, етнос продукує соціальний поділ. Соціальний поділ дозволяє етногенезу витворити паралельний природний процес - етнічної історії. Вона стає категорією і природної еволюції, і загальної історії [Мельник, 2012; Мельник 2013; Мельник 2013]. Етносфера - засіб зв'язку між природним поняттям "біосфера" та психологічним поняттям "ноосфера". Ноосфера, перш за все, проявляється у формах психологічної організації людства. Сама по собі організація передбачає наявність алгоритму. Там, де є алгоритм, є і ноосфера як філософське, біологічне та антропологічне ціле [Вернадський, 2009].

В свою чергу, проблеми етнічної психології у розрізі фізичної та конституційної антропології етносу, його оточуючого природного середовища, залишаються абсолютно недослідженими в українській науці [Мельник, 2012]. Конституційна антропологія визначається насамперед анатомічними показниками людини, зокрема, скелетними, скелічними, параметрами тулуба. Все це аналізується у порівнянні із зростом, форматом голови, кісток черепа, носовим покажчиком, довжиною кінцівок, пігментацією волосся та очей [Вовк, 1995; Дерягина, 2003; Сегеда, 2001]. Доведеною є теза відносно залежності конституційної антропології від кліматично-географічних показників [Берг, 1922; Вовк, 1995; Калесник, 1968; Карпинская, 1988; Мельник, 2013]. Фактично, вона є відгалуженням геоландшафтної теорії соціокультурної антропології. Однак, етнос тут потрібно розглядати не лише як психологічну та соціобіологічну цілісність, але і як анатомічну.

Співвідношення конституції етносу та його психіки має психосоматичний характер і може досліджуватись психоантропологічними методами у клінічній (медичній) психології. Л. С. Берг ще у 1922 р. писав: "Географічний ландшафт діє на організм примусово, змушуючи всіх індивідів варіювати в певному напрямку, наскільки це допускає організація виду. Тундра, ліс, степ, пустеля, гори, водне середовище, життя на островах і т. д. - все це накладає особливий відбиток на організми. Ті види, котрі у стані пристосуватися, повинні пере-

селитися в інший географічний ландшафт або вимерти" [Берг, 1922]. І. М. Сеченов писав: "Організм без зовнішнього середовища, що підтримує його існування, неможливий, тому до наукового визначення організму має входити середовище, яке впливає на нього" [Сеченов, 1952]. Отже, вплив геоландшафту на соматичний і психічний стани етнофора (як "людини етнічної") має розглядатись у контексті наступних положень:

1) Адаптацієнез - шлях до пристосування індивіда у певних природних умовах. Адаптація може відбуватись як індивідуально, так і колективно. Колективна адаптація набагато збільшує життєздатний потенціал окремої людини. Це цілком відповідає первинній еволюційній теорії. Природний відбір залишає найсильніших, отже, людина має пристосовуватись не лише психічно, а й тілесно - конституційно. Характер цієї адаптації, у тому числі анатомічної чітко простежується на соціобіологічному рівні рас першого порядку: європейської, монголоїдної, австралоїдної, негроїдної. Це відзначали також Л. Гумільов і Ю. Бромлей. На думку Л. Гумільова, етногенетичні процеси неможливі без адаптації та пасіонарного напруження. Він пише: "Життя етносу - це накладання біологічного часу на історичний, зміни поколінь - на хід подій у причинно-наслідковій формі... біологічна еволюція всередині виду *Homo Sapiens* зберігається, але набуває рис, не притаманних іншим тваринам. Філогенез перетворюється в етногенез... Природний добір стабілізує етнічну систему, що призводить до неминучого спрощення. А ця обставина, в свою чергу, говорить про необхідність визнання концепції ексцесу, тобто поштовхів - мікромутацій, які виникають час від часу і порушують природний хід зміни енергетичного рівня, пов'язаного з виникненням етносу" [Гумилев, 2012]. Ю. Бромлей притримується традиційних дарвіністських поглядів, але не відкидає взаємозалежності між психікою та конституційними відмінностями [Бромлей, 1981].

2) Пасіонарна енергія та геоландшафт формують етнічну психологію на основі протиставлення "ми/вони". Вдале завершення цього процесу із подальшим створенням стабільної етнічної структури можливе за умов ендегамії, що ізоляційно стабілізує склад генофонду. В цьому контексті, адаптацієнез етносу проходить чотири етапи: адаптація антропоса до клімату та природи; адаптація колективу до геоландшафту; адаптація людини в етноколективі; формування специфічного антрополандшафту [Мельник, 2013]. С. І. Коржинський відзначав, що адаптацієнез є подвійним впливом природи на людину та людини на природу. Ця взаємозалежність сприяє еволюції мислення та будови індивіда відповідно до природних умов [Гумилев, 2012]. Антрополандшафт формують лише колективи, культурний антрополандшафт - лише етноси [Мельник, 2013].

3) Біосфера - антропогенна сила. Пасіонарна енергія регулює етнічну психологію. Пасіонарність - геобіохімічна сила, для якої характерна як гомеостатика, так і

динаміка розвитку. Л. Гумільов зазначає: "пасіонарність - це вроджена здатність організму абсорбувати енергію зовнішнього середовища та видавати її у вигляді роботи... пасіонарність має енергетичну природу, а психіка індивіда лише трансформує на своєму рівні імпульси, що стимулюють підвищену активність носіїв пасіонарності, утворюючої та знищуючої ландшафти, народи, культури" [Гумилев, 2012]. Пасіонарність - невіддільна від біосфери. Інерція пасіонарності продукує ноосферу. В. Вернадський у своїй статті "Деякі слова про ноосферу" (1944) підкреслює, що біосфера визначається взаємодією геологічного та історичного процесу. Геохімічна та біогеохімічна енергія сприяє не лише появі, але й існуванню, еволюції "живої речовини". Вернадський з цього приводу пише: "Людство, як жива речовина, нерозривно пов'язане з матеріально-енергетичними процесами певної геологічної оболонки Землі - з її біосферою. Воно не може фізично бути від неї незалежним жодної хвилини" [Вернадский, 2009]. Людина "геологічно закономірно пов'язана з матеріально-енергетичною структурою Землі". Враховуючи ці положення, слід підкреслити, що антрополандшафт, який переходить в етноландшафт - це явище взаємодії між біосферою та ноосферою. В свою чергу, ноосфера можлива лише після перетворення зовнішніх біосферних проявів у антропогенну силу. До схожого розуміння антрополандшафту як взаємодії психіки та природи прийшов свого часу також А. П. Павлов. В. Вернадський підкреслює: "До сих пір історики, взагалі вчені гуманітарних наук, а також біологи, свідомо не рахуються із законами біосфери - тієї земної оболонки, де тільки може існувати життя. Стихийно людина від неї невіддільна... В дійсності, жоден живий організм у вільному стані на Землі не знаходиться. Всі ці організми нероздільно та безперервно взаємопов'язані - передусім харчуванням і диханням - з оточуючим їх матеріально-енергетичним середовищем. Поза нею в природних умовах вони існувати не можуть" [Вернадский, 2009]. Слід підкреслити, що всі наведені зауваження Вернадського залишаються актуальними для сучасної антропологічної науки.

Радянські антропологи Г. Дебець та М. Чебоксаров висловили цікаву думку про мутагенні прояви в залежності від положення географічних зон. Мутації як пасіонарні поштовхи відбуваються у певних географічних регіонах. Фактично, пасіонарну енергію слід знову ж таки визнати продуктом геоландшафту. Останній визначає не лише силу та напрям пасіонарних імпульсів, а й анатомо-фізіологічне пристосування індивіда до певних умов проживання. Біосфера через пасіонарність мутагенно діє на людські колективи і в кожному географічному регіоні (новому геоландшафті) формує специфічні умови. Завдання людини - адаптуватися до придатних умов проживання. М. М. Чебоксаров та І. А. Чебоксарова підкреслюють, що всі сучасні раси - наслідки геоландшафтних мутацій відносно первісної

людини: "Наші предки мали коричневу шкіру, чорне волосся, карі очі, а блондини зі світлими очима з'явилися шляхом мутацій, які були зосереджені головним чином у Північній Європі на березі Балтійського та Північного морів" [Чебоксаров, Чебоксарова, 1971]. Л. Гумільов з цього приводу зазначає: "біологічні мікрмутатії, а мовою етнології - утворення суперетносів, пов'язане з пасіонарними поштовхами, - завжди охоплюють зону земної поверхні, витягнуту в меридіальному або широтному напрямку під певним кутом відносно меридіану і широти. Однак, які б ландшафтні зони не знаходились на цій території: гори, пустелі, морські затоки і т. д., вона залишається монолітною. Ландшафти та етнічні субстрати зумовлюють тільки те, що на охопленій вибухом пасіонарності території можуть виникнути два, три, чотири різних суперетноси в одну епоху. Виключеною є можливість переносу ознак пасіонарності шляхом гібридизації, так як остання неминуче вплинула на антропологічний тип метисів" [Гумилев, 2012].

На початковому етапі формування етнічного організму пасіонарна енергія забезпечує реорганізацію етнічної підсвідомості у зовнішню свідомість - світогляд. Етнопсихологія взаємодіє із антропогенетикою саме в контексті спадковості пасіонарної енергії. Ця закономірність простежується протягом будь-якого доступного для досліджень етноісторичного процесу. Детермінованість етнічної психології етносу географічно-кліматичними, біосферними умовами може бути підтверджена наступною закономірністю: Антрополандшафт як біосферна енергія взаємозв'язків людини та природи формує етноландшафт, корегує кліматичні особливості, залежить від географічного середовища. Етноландшафт є джерелом етногенезу. Етногенез у соціологічному контексті є ієрархічним, а в природному - фазовим процесом, який регулюється імпульсами біосфери, пасіонарними поштовхами. Клімат визначає особливості господарства та економічного ладу людської популяції - основного продукту антрополандшафту. Ендогамні умови життя людської популяції у певному окремому географічному середовищі формують етнічний організм, який у соціологічному аспекті розпочинає новий історичний процес, а у біосферному - новий етногенетичний процес. Соціоекономічні чинники історичного процесу перетворюються у соціосферу етносу, його суспільно-політичну організацію. В центрі даної закономірності перебуває пасіонарна сила етногенезу як сукупність імпульсів біосфери у колективній свідомості, соціальній психології. Пасіонарність зумовлює підйом, розвиток, надлом, вгасання, інерцію етнічної свідомості - психологічної організації етносу. Її інерція продукує особливості культурного розвитку етнічної спільноти, що вже набула ознак державної організації і рис народності. Процес інерції та етнопсихологічного відмирання дозволяє вступати в дію новим пасіонарним поштовхам, резуль-

татом яких є створення нової етнічної структури або реорганізація старої. Виведена закономірність дозволяє зробити наступний висновок: ландшафтний фактор превалює над психологічним в етногенезі, колективна психологія є наслідком взаємодії геоландшафту та людських популяцій. Без колективної, етнічної психології жодна індивідуальна психічна організація не може бути дієздатною. Людина набуває людських рис лише в природно зумовленому етнічному колективі [Гумилев, 2011; Гумилев, 2012; Данилюк, 2010; Ключевский, 1989; Лебон, 2010; Мельник, 2013].

4) Конституційні, фізико-антропологічні особливості людини напряму впливають на етнічну психологію загалом і психоемоційний стан індивіда зокрема [Мельник, 2012; Мельник, 2013; Орбан-Лембрик, 2006; Тітов, 2011]. При цьому, їхнє співвідношення потрібно розглядати не лише в психосоматичному аспекті, а й у контексті світогляду [Боас, 1926; Гумилев, 1970; Шульга, 1982; Крарієс, 2008]. Будова тіла людини продукує її можливості, які у свою чергу знаходять вираження в соціоекономічних та етнопсихологічних чинниках [Михель, 2010; Тайлор, 1989; Wolfgang, 1977]. Первинний геоландшафт у процесі перетворення в антрополандшафт впливає на людські колективи через дві групи чинників: анатомо-фізіологічні мутації та пасіонарно-психічні мутації. Вони взаємодіють між собою на популяційно-видовому рівні біосфери. Спочатку формуються расові ознаки, потім психічна спільність колективу. Разом вони створюють етнічний організм, для якого характерна географічна та кліматична відмінність від інших етнічних структур тієї ж раси. Розташування етносу відносно кліматичних показників: температур, вологості, вітрів напряму впливає на становлення колективно-психологічної спільності етнофорів, психоемоційної організації, темпераменту та національного характеру. Інстинкти та умовні рефлексії як психофізіологічні якості базуються на фундаменті можливостей людини, детермінація яких є виключно анатомічною. Конституційно-антропологічний тип людини, який формується геоландшафтними трансформаціями творить можливість людини у всіх її проявах (міцність, витривалість, способи вдалої реалізації фізіологічних потреб і т. д.). Можливості поступово розвиваються до рівня індивідуальної та колективної психології. Вибух пасіонарності виявляється у психофізіологічному підвищенні можливостей людини, трансляції своїх власних потреб на племенні, етнічні. Психічна організація етносу виходить із анатомо-фізіологічної адаптації індивідів до специфічного геоландшафту. Конституційна антропологія людини визначає її можливості і потреби на свідомому рівні, перетворюючись також у предмет психосоматики.

Аналіз українських етноісторичних процесів доцільно проводити в євразійській соціокультурній та етногенетичній проекції. Хв. Вовк на початку XX ст. започаткував конституційно-антропологічне та по-

рівняльно-анатомічне дослідження українців за трьома географічними смугами: північною (Полісся, Холмщина, Підляшшя, Берестейщина, Сіверське Полісся), середньою (Наддніпрянина, Київщина, Полтавщина, Курщина, Вороніжчина, Галичина, Лемківщина, Бойківщина, Волинь, частина Поділля), південною (Гуцульщина, Західне Поділля, Придністров'я, Бессарабія, Північне Причорномор'я, Запоріжжя, Таврія, Донщина, Слобожанщина, Кубань, південна частина Поділля). Такий поділ був зроблений відповідно до двох чинників: поширення головних діалектів української мови та розташування геокліматичних зон [Вовк, 1995]. На мою думку, доцільно умовно розділити весь євразійський простір на три антропо-географічні смуги: північну (Скандинавія, Великобританія, Ірландія, північна Франція з кельтськими регіонами, Нідерланди, Бельгія, Прусія та північна Німеччина, Прибалтика, північна та центральна Росія з угро-фінськими землями і Татарстаном, Ханти-Мансійський округ, Якутія, Чукотка), центральну (Швейцарія, Баварія та південна Німеччина, Австрія, північна Італія, Словенія, Хорватія, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Білорусь, Молдавія, Україна, волго-донське міжріччя в Росії з татарськими та калмицькими землями, південний Сибір до Владивостока, Казахстан), південну (Португалія, Іспанія, південна Франція та Прованс, Італія, Балкани від Драви та Карпат до Стамбулу, Кавказ). Північна антропо-географічна смуга поділена між трьома суперетносами - германсько-протестантським, євразійсько-східнохристиянським, палеоазіатським. Вона характеризується однаковою динамікою процесів в етноісторичній проекції. Місцеві жителі були змушені пристосуватися протягом неоліту-енеоліту до суворих умов існування, що мінімізувало індивідуальні потреби, збільшило колективну згуртованість, сформувало стійкі ендогамні етнічні структури. Особливо це стосується германців, які створили на основі католицизму нову світоглядну систему протестантизму. Центральна смуга характеризується широким етнічним змішанням, взаємодією багатьох фізико-антропологічних, а отже, і етнопсихологічних типів. Визначити єдиний конституційно-антропологічний тип для кожного окремого регіону цієї смуги дуже важко. Так, на території північної Італії та Австрії відчутними ще з I ст. н. е. є романські, германські, слов'янські, адриатичні, грецько-візантійські впливи. В Подунав'ї додаються ще угро-фінські, тюркські антропологічні елементи. Складними для аналізу залишаються тюрки, сибірські, кавказькі народи. Більш сталими є українці, словаки, білоруси, казахи та уйгури. На цій території поширений помірний клімат, переважно землеробський спосіб життя та мислення. Південна смуга належить романським, слов'янським етносам як представникам католицького суперетносу та залишкам візантійського суперетносу. Серйозні арабські та тюркські антропологічні впливи. Переважають гірські місцевості,

переважно скотарське господарство. Характеризується аморфністю місцевих етнофорів, відсутністю пасіонарності (за винятком басків, хорватів, сербів, балканських мусульман) [Брайчевський, 2012; Бучинський, 1957; Исаев, 1978; Калесник, 1970; Ключевский, 1989; Кушнір, 2005; Мельник, 1978; Мельник, 2013; Нельга, 1997; Орлова, 2012].

Дослідження Хв. Вовка ("Антропологічні особливості українського народу" 1916 р.), Є. Амі, І. Денікера ("Європейські раси" Париж, 1909 р.), А. Івановського ("Про антропологічний склад населення Росії" Москва, 1911 р.), Ю. Талько-Гринцевича ("Характеристика фізична українського люду" Краків, 1889 р.), Я. Маєра ("Фізична характеристика русинів" Краків, 1879 р.; "Фізична характеристика людності Поділля" Краків, 1896 р.), П. Чубинського ("Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Російський край" Санкт-Петербург, 1877 р.) проведені ще наприкінці XIX - на початку XX ст. дозволяють визначати українців як осіб темної пігментації, високорослих, брахіцефалів, високоголових та вузьколицих. Хв. Вовк зазначає: "Українці є досить одноманітне плем'я, темноволося, темнооке, вищого за середній чи високого зросту, брахіцефальне, порівнюючи високоголове, вузьколице, з рівним і досить вузьким носом, з порівнюючи короткими верхніми та довгими нижніми кінцевостями. Сукупність цих ознак ми вважаємо можливим визнати українським антропологічним типом". Сучасні дослідження, що проводить С. Сегеда дають приблизно аналогічним висновок: "Згідно з даними соматології, сучасній українській людності загалом властиві відносно високий зріст, брахікефалія, доволі темний колір очей та волосся, середня ширина обличчя, пряма форма носа, середній розвиток третинного волоссяного покриву" [Сегеда, 2001; Сегеда, 2012].

Базовою умовою для формування та генетичного існування українського антропологічного типу слугують незмінні ще з раннього неоліту кліматично-географічні показники: помірний кліматичний пояс, континентальний клімат (за винятком субтропічного поясу на півдні Криму), збільшення континентальних умов від Карпато-Дунайського басейну до Кавказьких гір, температурний контраст між західним і східним ареалом розселення українців (на сході спостерігається нижча температура зимою та вища літом), спостерігається наближення до широтної зональності у поділі температурних чинників, опадів, загальної вологості. Заглиблення у фізичну та історичну географію українського етносу дозволяє визнати помірність клімату, температур, контрастність між Степом і Лісостепом, однакову поширеність в останніх найбільш родючих чорноземних ґрунтів. Помірний клімат з одного боку та родючість ґрунтів з другого відповідно витворили на перетині Степу та Лісостепу антропологічний тип українця, що також характеризується "помірністю" у співвідношенні показників зросту, обличчя, пігментації. У свою чергу етнічну

психологію українця також слід визнати помірно: риси підсвідомого індивідуалізму в поєднанні із зовнішнім колективізмом, відособлений стиль ведення родового господарства, поетизація та міфологізація світогляду. Отже, етнічний тип українця визначається трьома помірностями: геоландшафтними, психологічними, фізико-антропологічними.

Висновки та перспективи подальших розробок

1. Природно-географічна концепція у соціокультурній і фізичній антропології є теоретичним підґрунтям для етноісторичного та етогенетичного аналізу суспільства. Соціокультурна антропологія має перейти

з однобокої соціологічної детермінації на поєднання природного, етнологічного, соціокультурного факторів. У цьому контексті, важливим є усвідомлення глибоких, біосферних взаємозв'язків між кліматично-географічними умовами життя з одного боку та фізичною, конституційною антропологією етносу і його психологічною організацією - з іншого. Це твердження стає очевидним на прикладі навіть поверхневого вивчення наведеної вище концепції "трьох позірностей" української етнічної спільноти. Потрібно розуміти, що кожна народність має власну природно-географічну детермінацію. Одним з головних завдань соціокультурних та фізичних антропологів є аналіз описаних вище показників відносно кожного етносу.

Список літератури

- Брайчевський М. Ю. Суспільно-політичні рухи в Київській Русі / М. Ю. Брайчевський. Вибране. Т. I: Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі. - К., 2009. - 720 с.
- Бучинский И. Е. Очерки климата Русской равнины в историческую эпоху / И. Е. Бучинский. - Л., 1957. - 88 с.
- Берг Л. С. Номогенез / Л. С. Берг. - Петроград, 1922. - 306 с.
- Берг Л. С. Климат и жизнь / Л. С. Берг. - М., 1947. - 196 с.
- Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. - М., 2009. - 576 с.
- Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. - К., 1995. - 336 с.
- Гумилев Л. Древняя Русь и Великая Степь / Л. Гумилев. - М., 2011. - 736 с.
- Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. - М., 2012. - 560 с.
- Гумилев Л. Н. О соотношении природы и общества согласно данным исторической географии и этнологии / Л. Н. Гумилев // Вестник Ленинградского Государственного Университета. - 1970. - № 24. - С. 39-49.
- Гумилев Л. Н. Биосфера и импульсы сознания / Л. Н. Гумилев // Природа. - 1978. - № 12. - С. 97-105.
- Данилюк І. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір / І. Данилюк. - К., 2010. - 432 с.
- Дерягина М. А. Эволюционная антропология: биологические и культурные аспекты / М. А. Дерягина. - М., 2003. - 208 с.
- Исаев М. И. О языках народов СССР / М. И. Исаев. - М., 1978. - 224 с.
- Калесник С. В. Проблема географической среды / С. В. Калесник // Вестник Ленинградского Государственного Университета. - № 12. - 1968.
- Ключевский В. О. Методология русской истории / В. О. Ключевский. Сочинения в девяти томах. Т. 6. - М., 1989.
- Кушнір О. Білі Хорвати: історична гіпотеза / О. Кушнір. - Мукачево, 2005. - 80 с.
- Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. - Челябинск, 2010. - 379 с.
- Мельник В. М. Ранняя этническая история южных славян / В. М. Мельник, Е. В. Шишкина. - Запорожье, 1978. - 98 с.
- Мельник В. М. Нариси з теорії соціокультурної антропології / В. М. Мельник. - Вінниця, 2013. - 256 с.
- Мельник В. М. Психологічні аспекти соціокультурної антропології / В. М. Мельник // Вісник Вінницького Національного Медичного Університету. - 2012. - Т. 16, №2. - С. 518-529.
- Мельник В. М. Психологічна антропология та клінічна психологія / В. М. Мельник // Медична наука та практика XXI століття. - К.: Київський медичний науковий центр, 2013. - С. 13-15.
- Мельник В. М. Етнопсихологічна проблематика мовлення та досвіду мислення у клінічній психології / В. М. Мельник // Сучасні наукові дослідження представників медичної науки - прогрес медицини майбутнього. - К.: Київський медичний науковий центр, 2013. - С. 7-10.
- Михель Д. В. Медицинская антропология. / Д. В. Михель. - Саратов, 2010. - 83 с.
- Нельга О. В. Теорія етносу: курс лекцій. / О. В. Нельга. - К., 1997. - 368 с.
- Орбан-Лембрик Л. Психологія етнічних спільностей і груп / Л. Орбан-Лембрик. // Соціальна психологія. - 2006. - №4. - С. 38-57.
- Орлова Т. В. Сучасна політична історія світу / Т. В. Орлова. - К., 2013. - 677 с.
- Редер Д. Г. Історія стародавнього світу. т. 1 / Д. Г. Редер, К. О. Черкасова. - К., 1972. - 250 с.
- Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: новий погляд / С. Сегеда. // Народна творчість та етнографія. - №4. - 2001. - С. 96-103.
- Сегеда С. У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України / С. Сегеда. - К., 2012. - 462 с.
- Тайлор Э. Б. Первобытная культура / Э. Б. Тайлор. - М., 1989. - 573 с.
- Тітов І. Г. Вступ до психофізіології / І. Г. Тітов. - К., 2011. - 296 с.
- Шульга М. О. Структура етнічного типу особи / М. О. Шульга // Народна творчість та етнографія. - 1982. - №5. - С. 15-25.
- Krapiec M. A. O czlowieku. / M. A. Krapiec. - Lublin., 2008.
- Wolfgang R. Systematische Anthropologie. / R. Wolfgang, P. Tschol. - Munchen., 1977.

Мельник В. М.

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ И ФИЗИЧЕСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме. *Статья формулирует теоретические основания и перспективы природно-географической концепции в социокультурной и физической антропологии, определяет критерии исследования соотношения между психикой, строением человека, природно-географическим положением ландшафта в этнологическом контексте.*

Ключевые слова: природно-географическая концепция, социокультурная антропология, физическая антропология, этногенез, теория пассионарности, геоландшафт, антрополандшафт, этноландшафт, биогеохимическая энергия, биосфера, ноосфера.

Melnik V.M.

**NATURAL AND GEOGRAPHICAL CONCEPTION IN THE SOCIOCULTURAL AND PHYSICAL ANTHROPOLOGY:
THEORETICAL ANALYSIS**

Summary. *The article forms the theoretical grounds and perspective of the natural and geographical conception in the sociocultural and physical anthropology, determines the criteria of research of proportion between the psychic, anthropology, natural and geographical position of landscape in ethnological context.*

Key words: *natural and geographical conception, sociocultural anthropology, physical anthropology, ethnogenesis, theory of passionarity, geolandscape, anthropolandscape, biogeochemical energy, biosphere, noosphere.*

Стаття надійшла до редакції 2.04.2013 р.

Мельник В. М. - студент Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова.
